JOAN MASÓ

Sant Cebrià de Lledó (Els Metges).

El valor educatiu de les excursions científiques

LLUÍS CASASSAS I SIMÓ

A Catalunya, a mitjan segle XIX, l'excursionisme científic va aparèixer com una manifestació del renovament de la vida col·lectiva catalana que la Renaixença havia impulsat. Aviat, aquesta manifestació es convertí en una activitat generalitzada, que arribà a constituir un dels components més interessants de la geografia catalana d'aquells moments.

Sorgit, inicialment, de l'actuació dels naturalistes, per la qual cosa no ha d'estranyar la importància cabdal que els criteris derivats de les ciències naturals assoliren a la geografia catalana de la Renaixença, molt aviat l'excursionisme científic comptà amb d'altres addictes dedicats a la recerca, també, que van comprendre que calia efectuar un inventari general de Catalunya i redactar, si podia ésser de manera exhaustiva, el catàleg dels recursos naturals i humans que oferia Catalunya.

En una espècie de manifest-programa que apareix en un dels primers butlletins de les noves associa-

cions d'excursionistes, es descriu molt bé aquesta activitat d'invertariar-ho tot. Diu:

«Per fer excursionisme científic cal, doncs, *observar, recollir i anotar*. Però, què és el que s'ha d'anotar, recollir i observar? *La resposta és molt senzilla*: Tot. Sí, tot, per més insignificant que us sembli.»

A partir d'aleshores, hom va poder veure participar a la labor de recollida i de selecció de dades, tot un conjunt de científics, enduts per un afany comú, molt estimable, de coneixements i d'estudi i, també, per un sentit molt profund de servei al desenvolupament del país. S'hi troben historiadors, com Auslèstia i Pijoan, Francesc Carreras i Candi o Cels Gomis; arquitectes i arqueòlegs, com *Antoni Gaudí, Lluís Domènech* i Muntaner o Josep Puig i Cadafalch; literats i filòlegs, com Raimon Casellas, Joan Maragall, *Antoni Rubió i Lluch o Jacint* Verdaguer; botànics, com Francesc Bolòs o Antoni Cebrià i Costa; jurisconsults i economistes, com Francesc Maspons i Anglesell o Carles Pi i Sunyer; geòlegs i físics, com Carles de Gimbernat, Domènech Palet o Lluís Marià Vidal; geògrafs, com Norbert Font i Sagué o Flos i Calcat. Tots ells constituïren els grups dels primicers conreadors de l'excursionisme *científic*.

Després, d'una manera natural, la indagació sobre els orígens, la *recerca de la personalitat i la necessitat* d'establir l'inventari general del país portaren els excursionistes de la Renaixença a una teorització de la seva activitat i a una identificació, gairebé total en la majoria, a les formulacions nacionalistes.

Però, quan s'observa el moment i la forma de l'adcripció a l'excursionisme de la major part de les persones que s'han citat, hom no sap ben bé si continuar parlant de l'excursionisme científic català, tal com s'ha fet fins ara, o començar a parlar de la *pràctica constant del treball de camp*, efectuada sistemàticament per científics. Excursionisme científic, doncs, o *científics excursionistes*?

Sigui com sigui, el resultat fou que, per llur categoria professional i humana, la seva activitat assolí una difusió considerable entre el públic sensibilitzat de la Renaixença, atent a tot el que contribuís a l'afermament de la identitat col·lectiva i que en fos testimoni. I així, al darrer terç del segle XIX i als primers anys del segle XX, recor*rien el país les figures més importants* i més representatives de la vida cultural, artística, científica, política i literària de Catalunya, preocupats, com era habitual arreu, en donar una base científica a llurs formulacions.

La influència de l'evolució del muntanyisme europeu, que de la mera investigació científica passà a la percepció de la bellesa, estimada, extraordinàriament, com a valor constituent de l'educació estètica i global, fou explícita a l'activitat de Francesc Maspons i Labrós, un dels pioners, que, *l'any 1883, fou president de* l'Associació d'Excursions Científiques i, l'any 1896, del Centre Excursionista *de Catalunya, i a l'obra de Cèsar* August Torres, un dels clàssics de l'excursionisme, que fou president de l'Associació Catalana d'Excursions Científiques l'any 1885, del Centre Excursionista de Catalunya el 1902 i de la Lliga Excursionista el 1920.

Conservadors i progressistes

És curiós d'observar com, entre aquests excursionistes, dominaven els corrents ideològics més conservadors *que, en el cas concret dels naturalistes*, els portava a acceptar i a defensar postures antievolucionistes i antidarwinistes, acompanyades, és clar, d'un rebuig total i rígid de qualsevol forma d'evolucionisme o d'innovació ideològica. Foren postures conservadores que es troben en el botànic Cebrià i Costa, un dels iniciadors *de les sortides al camp per estudiar* la naturalesa i recollir els materials, que defensava un antievolucionisme molt estricte, i també en els excursionistes clàssics, com el citat Cèsar August Torres i Artur Osona, per exemple, o fins en Lluís Marià Vidal, l'enginyer de mines amant de la naturalesa, o a Jaume Almera, el formador de moltes promocions de geòlegs, etc.

Ara bé, l'excursionisme científic no era, només, patrimoni dels adscrits a aquest corrent conservador. Hom en troba, també, entre els grups dels homes de ciència més progressistes i més inquiets procedents de camps *diversos, que alhora que valoraven el* contacte amb la naturalesa i el paisatge, posaven de relleu els valors formatius de l'excursionisme considerat en un sentit molt ampli i obert, lluitaven per incorporar la ciència catalana als corrents més avançats del pensament d'aleshores a Europa. Entre aquests homes es trobaven Valentí Almirall, Pi i Margall, Odon de Buen, Manuel Sales i Ferré, i els que procedien del moviment de pedagogs regeneracionistes i renovadors de la Institución Libre de Enseñanza. Real*ment, sembla que no es pot considerar* una coincidència fruit de l'atzar el fet que l'any 1876 fos l'any en què es

AIDG

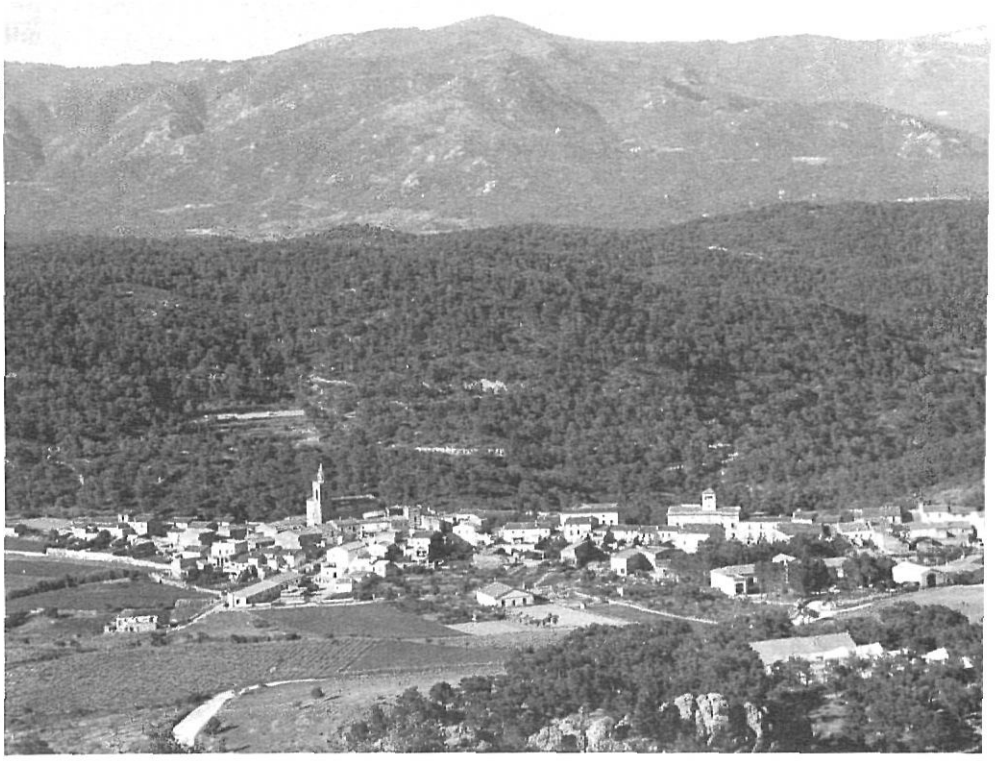

La serra de l'Albera, presidida pel Puigneulós, serveix de teló de fons a Darnius.

fundà la Institución, la Real Sociedad Geográfica de Madrid i la primera Associació Catalana d'Excursions. Potser, més que de coincidència es pot parlar de la manifestació d'una amplitud del moviment que sacsejava una societat somnolent.

Els científics excursionistes del segon grup pensaven que tota la naturalesa és una lliçó constant d'evolució i de progrés, que, si se sap llegir, contribueix a la destrucció de tota classe de dogmatismes i de prejudicis. La naturalesa, creien, és comprensible amb l'ajuda de la raó: Per això, afirmaven, que amb la sola raó es pot arribar a comprendre el món. Aquest convenciment portà els científics, que es podrien anomenar progressistes, a conferir a l'excursionisme un valor educatiu i formatiu molt gran, ja que el convertien en una lliçó constant i el consideraven com un dels fonaments bàsics del seu racionalisme harmònic.

Tots els científics-excursionistes, fos quina fos la seva adscripció ideològica, coincidien, però, en considerar indispensable, tal com s'ha dit abans, la realització d'un inventari profund del país, tasca a través de la qual es podien arribar a trobar les arrels més pregones de la personalitat col·lectiva, i es podia afavorir l'esponera de la personalitat individual i del grup.

En llur actuació, aquests homes de ciència comptaven amb el precedent dels naturalistes sorgits durant el segle XVIII, quan la Universitat de Barcelona, que havia estat clausurada després de la Guerra de Successió, romania exiliada a Cervera dedicada a l'anàlisi del dret i dels problemes de la teologia. Entre aquells precedents es trobaven cartògrafs, botànics, farmacèutics i geòlegs. Cal destacar, també, altres estudiosos sorgits dels cursos de la Junta de Comerç, la influència dels quals marcà, també, de manera profunda, la ciència catalana del segle XIX. Eren homes que no havien menystingut el contacte amb la naturalesa, i que havien desenvolupat un treball de camp continuat. Aquesta tradició es continuà amb els científics-excursionistes posteriors.

Els excursionistes naturalistes

Hi ha una successió d'excursionistes realment lligats a les ciències naturals. Els seus precedents remots potser són els Carles de Gimbernat, els Bolòs, Yañas, Alsius, Llobet Vall-llosera, Silvi Tho, etc. als quals, sobre tot després del retorn de la universitat a Barcelona, seguiren els que ja es poden anomenar plenament excursionistes científics, que ja entronquen amb els corrents més recents de la cultura catalana.

Aquests grups més recents comencen amb Fructuós Plans, el farmacòleg i catedràtic, mestre d'Almera i ànima, des de 1882, del Museu de Ciències Naturals. Frederic Trèmols que, en 1891, reclamava el contacte dels alumnes amb la naturalesa i, per tant, la realització d'excursions instructives, i Josep Guitart i Collell, de Manresa, nascut el 1864, científic promotor del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, són altres figures d'aquests grups inicials.

Es poden considerar, també, d'aquest grup, el geòleg Ramon Batallé, el metge i emtomòleg JM. Bofill Pichot, el metge i veterinari Leandre Cervera, el doctor en medicina Miquel Fargas, el farmacèutic i químic Pius Font i Quer, el meteoròleg i sismòleg Eduard Fontserè, el fisiòleg August Pi i Sunyer, el biòleg Ramon Turró, el físic i pedagog renovador Josep Estalella, els historiadors Duran i Sanpere, Lluís Nicolau d'Olwer i Josep de C. Serra i Ràfols, els literats i filòlegs Pompeu Fabra, Joan Corominas i Ventura Gassol, etc.

Entre d'altres activitats d'aquests naturalistes- excursionistes, són rellevants la publicació dels butlletins de les associacions precursores del CEC, en els quals, des de 1870, es troben

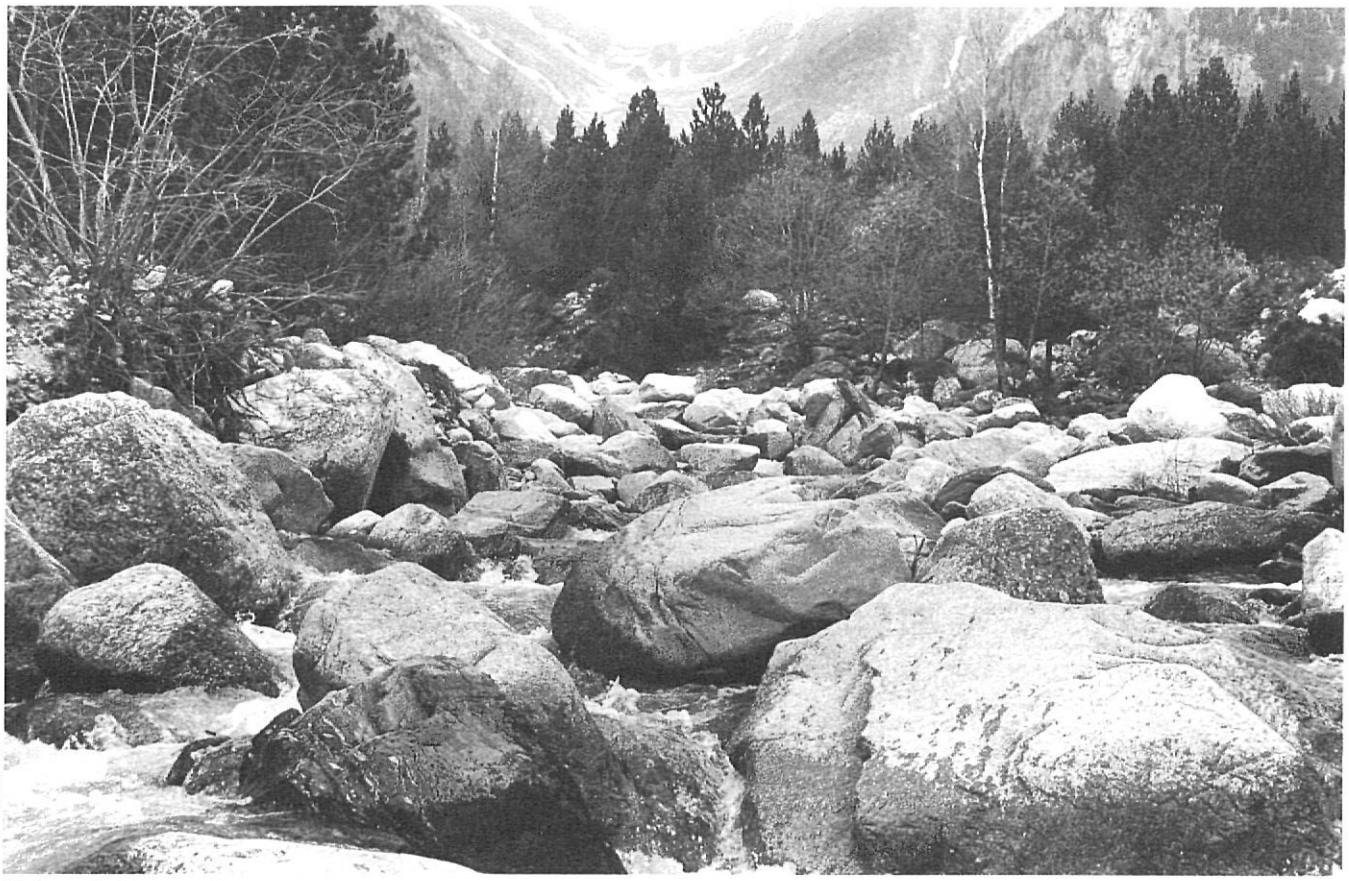

J. M. OLIVERAS

L'alta vall del Ter a Setcases

Les Agudes, un dels cims més característics del Montseny.

resums breus d'excursions, concisos i il·lustrats, resultat de l'afany de catalogació de la riquesa arquitectònica, arqueològica, històrica i natural de Catalunya, que era com s'autodefinia l'Associació Catalana d'Excursions Científiques.

En l'aspecte divulgador, aspecte que entroncarà l'excursionisme amb el camp de l'ensenyament i la formació, fou constant la labor desenvolupada pels centres excursionistes amb els seus cursets i amb la seva col·laboració en les campanyes fetes pels geòlegs i arqueòlegs. La Lliga de Societats Excursionistes, per exemple, desenvolupà un curset en 1922, en el que intervingueren Ramon Batallé, Faura i Sans, Marcet i Riba i Baltassar Serradell.

De gran interès van ésser els cursos del Centre Excursionista de Catalunya, en els quals es troba Pau Vila entre els docents principals.

És notable comprovar com anaven junts els criteris renovadors de la societat, la preocupació didàctica i una consideració alta del valor educatiu i formatiu de l'excursió.

Valor educatiu de l'excursionisme científic

Els homes que aquells anys crucials d'entre dos segles es preocupaven pel futur del país i proposaven una transformació social i una nova presa de consciència nacional, promovien, al mateix temps, uns canvis fonamentals en l'educació i en l'ensenyament. Inquiets, visitaren els centres que, a Europa, iniciaven i experimentaven orientacions noves en el camp de la geografia i de la seva didàctica; discutiren les tendències filosòfiques més actuals que començaven a estar en boga a Europa i Amèrica; assajaren en alguns centres, especialment de caràcter privat, els mètodes més innovadors, i intentaren incorporar el país, un país que volia emergir i entrar en una normalització de la societat, al moviment geogràfic i pedagògic que era general als països que es consideraven més avançats.

Entre les preocupacions d'aquells homes, destacà la tendència educativa, una dedicació que havia de «tendir a la progressiva unió de l'esperit amb la naturalesa», com va escriure Sales i Ferré, el 1878. La manera més fàcil d'assolir aquest objectiu, deien, era amb la pràctica d'un excursionisme científic i integrador que, més que un complement dels estudis, era considerada com un procediment educatiu per formar «homes capaços de fer un pas pel camí de la investigació científica». «Ens hem proposat en primer lloc —va escriure Josep Estalella— fer homes bons; i si a més són forts, millor. I si a més ens resulten savis, millor encara».

Per això, cada vegada amb més intensitat, aquells estols de científics-excursionistes també estaven preocupats pels aspectes formatius de la seva labor. Per un cantó, en general, consideraven necessari trobar, en l'estudi del país, el que anomenaven «les arrels profundes de l'ànima col·lectiva», en aquells moments de transformació social i presa de consciència nacional, després de la fallida de l'ordre anterior tradicional. Per l'altre, consideraven que a la seva labor mancaria sentit, si no podien fer arribar els seus coneixements, les seves inquietuds i els seus projectes de vida a cercles cada vegada més grans per poder assolir la seva deslliurança:

«La cultura és un camp immens on es desenvolupen lluites aferrissades entre qui vol anar endavant i qui intenta frenar-lo, entre el que és nou i el que és vell, entre el que brolla de l'ànima popular i el que intenta ofegar-lo i evitar l'alliberament de les opressions antigues, de les pors, de les supersticions».

Pel contacte amb la naturalesa, pel seu treball col·lectiu, per la seva labor conscient de divulgació i d'ensenyament, aquells homes-científics-excursionistes constituïren un grup de pensadors complets que, per damunt dels límits i de les fronteres de la seva especialitat i de la seva titularitat acadèmica, tingueren una visió global de la terra i del paisatge, visió que els portà al llindar de la concepció moderna d'una ciència integrada i a una pràctica didàctica seguida amb dedicació total i amb un abrandament encomanadís i entusiasta:

«La nostra vida —va escriure en frase colpidora Josep Estalella— ell que morí tot just encetada la maduresa ha d'ésser com l'atzavara quan floreix, que s'hi llença tota, i mor».

És una característica de tot aquest grup l'haver format deixebles de debò, que, després, seguiren els seus passos, deixebles als quals atorgaren tota la seva confiança i encoratjaren. Carmina Virgili, en un treball que dedicà a Solé i Sabarís, al qual considerava un dels exemples més clars d'excursionista-científic-pedagog, descriu molt bé la gent d'aquells grups quan assenyala: «... el seu estil docent i la seva actitud personal, és a dir, la vocació de continuar fent deixebles, la convicció que l'investigador, el mestre, no pot viure la seva ciència i la docència com una activitat solitària i retirada, sinó com una tasca compartida. Una tasca en la qual és impossible

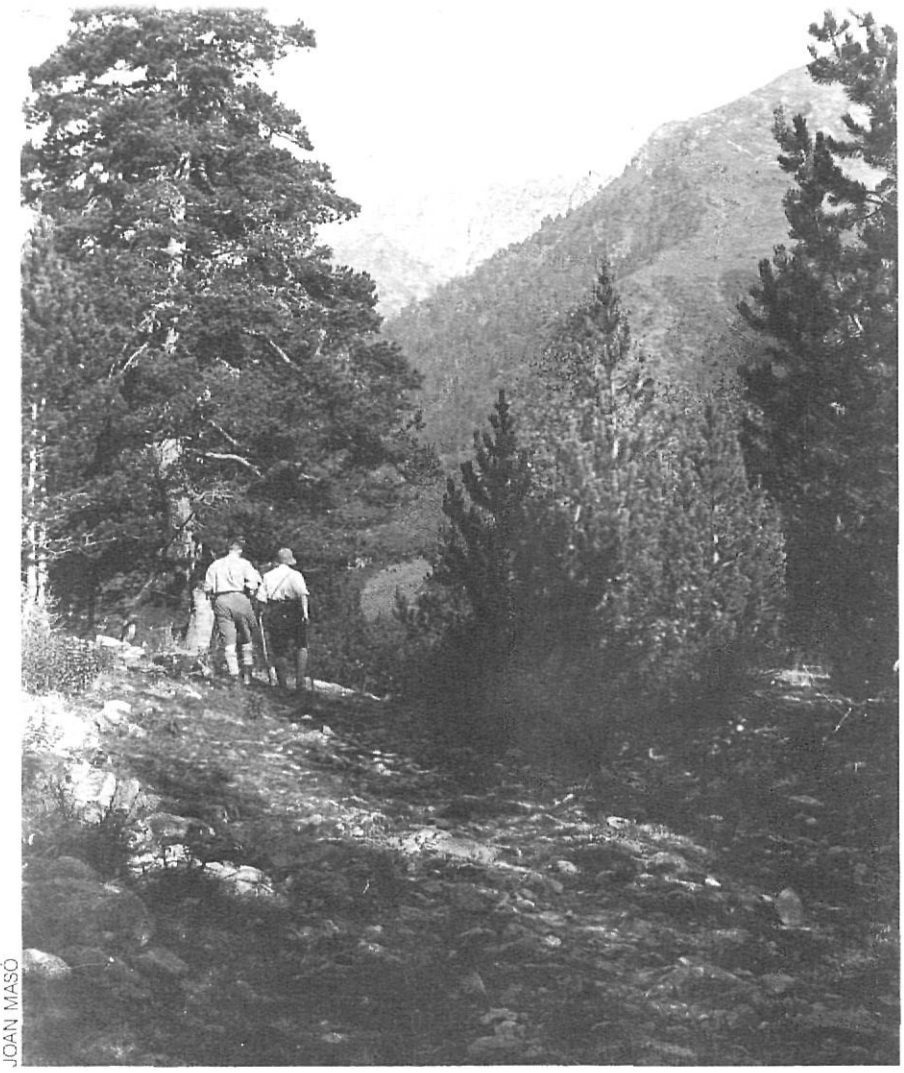

JOAN MASÓ

Baixant del cercle de Colomers.

assenyalar on acaba el treball propi i on comença el de l'equip, d'indicar quins són els deixebles i quins són els col·laboradors».

Excursionisme, educació, societat

Finalment, cal dir que tota l'acció educadora dels que foren conreadors de l'excursionisme científic va estar *amarada d'un total amor a la terra*, a la seva personalitat i a la llibertat, que algun d'ells va definir així: «La llibertat és un fet d'educació que fomenta el desplegament de totes les característiques individuals».

«Donar naturalitat, veritat, a l'escola és el més gran, urgent i difícil de tots els problemes pedagògics. Només les escoles amb organització que faci possible la identificació de llurs activitats amb les de la vida quotidiana podrà fer bona tasca».

Per això, propugnaren la cura extraordinària a la personalitat de cada alumne i procuraren evitar sempre la uniformitat: «La lluita constant contra la uniformitat ha d'ésser la constant tendència del nostre professorat» (J. Estalella).

Crec que es podria concloure dient que l'excursionisme científic i molts dels moviments que en derivaren foren corrents integrats en el gran moment renovador que va intentar sotragar el cos endormiscat de Catalunya.

L'inventari inicial, que intentava *posar ordre a l'esparpallament de* recursos i d'iniciatives es convertí, amb el temps, en la recerca reflexiva i curosa. Però no hi mancà mai ni l'entusiasme ni l'amor per a totes les coses, com a font de llur coneixement.

L'Estalella escriu, després d'una visita a Poblet amb els seus alumnes de l'Institut-Escola, visita en la qual els acompanyà Toda:

« —M'agraden aquests nois perquè escolten i entenen les coses— em deia un dia el patriarca de Poblet. —Però encara fan més, —li responia— i és que les estimen. I aquesta és la clau de tot: l'amor a les coses com a promotor del seu coneixement; el coneixement de les coses com a causa de fer-les estimables».

Potser, un segle, mig segle després, hom pot titllar despectivament aquell moviment de classista en recordar els orígens conservadors i, potser, fins i tot reaccionaris d'alguns dels seus definidors inicials. Vist, però, el context en què es va desenvolupar i quins foren els que el van combatre, *crec que es pot afirmar que l'excursionisme* dels científics i tota la pedagogia que, en bona part en derivà, fou un esforç meritori i notable en el camí del recobrament total de Catalunya.

Lluís Casassas és geògraf i Síndic de Greuges de la Universitat de Barcelona